

CAUZE PENALE JUDECATATE ÎN EVUL MEDIU ÎN BANAT

1) După cum rezultă dintr-un document din anul 1352¹ în satele cneziale din Banat, faptele penale minore comise de iobagi sau de țărani liberi, erau judecate fie de cnezi fie de stăpînul nobil al iobagilor. Cauzele mai importante însă, ca tîlhării, furturi mai grave sau incendii voluntare, omoruri etc. erau judecate la scaunul de judecată de instanțele de judecată de acolo. Cnezii sau nobilii erau judecați de către banul sau comitele lor ajutați de obștea nobililor sau a cnezilor. Menționăm însă că pedepsele acestor fapte grave săvîrșite de nobili sau de cnezi se cristalizau într-o amendă, ceea ce era dealtfel o caracteristică a justiției de clasă feudală. După cum D. V. Firoiu arată foarte just în manualul său²: „Dreptul penal a fost instrumentul cu ajutorul căruia, prin legiferarea violenței s-a căutat consolidarea intereselor stăpînilor feudali. Consecrarea și apărarea dreptului celui mai tare — ca expresie a constrîngerii extraeconomice — a fost caracteristica fundamentală a dreptului penal aplicat în cele trei țări române“.

Competența cnezilor români din Banat în materie penală este lămurită cu ajutorul unor documente din secolul al XIV-lea. Astfel în documentul mai sus menționat din anul 1352³ se arată că Possa de Zer comite de Caraș — cu toate că aceasta este titulatura din document, menționăm că în această perioadă el a fost Ban de Severin⁴ — donează un ținut nelocuit din districtul Sebeșului cu aceeași libertate pe care o aveau satele libere cneziale din acel district. Terenul donat este dat cu imunitate juridică, făcîndu-se precizarea că nici un alt judecător să nu aibe dreptul de a judeca acolo, în afară de beneficiarii donațiunii. După aceea în document se stabilește competența, care consta pentru beneficiarii donațiunii de a judeca toate cauzele cu excepția tîlhăriei, a furtului și a incendiului voluntar, care urmau a fi trimise spre judecată la scaunul de judecată din Sebeș. Prin urmare, nobilii români din Banat sau cnezii

¹ Documentul este publicat de Pesty Frigyes în „*Krasso vármegye története*“, vol. III., p. 28—29. A se vedea în această privință și studiul nostru intitulat *Autonomi juridică a Românilor din Banat în evul-mediu*, în *Banatica*, V, 1979, p. 285—290.

² A se vedea Dumitru V. Firoiu, *Istoria dreptului românesc*, 1979, p. 108.

³ Supra nota 1.

⁴ Este interesantă această donație făcută de Comitele de Caraș și castelan de Sebeș, care dovedește că dominația regelui Ungariei în această perioadă nu era bine stabilită asupra teritoriului districtelor valahice din Banat.

puteau să judece ei în exclusivitate toate celelalte fapte penale comise de locuitorii de pe terenul a cărui jurisdicție o aveau. Trebuie să mai menționăm că cnezii din Banat țineau foarte mult ca să nu li se încalce acest drept al lor. Astfel dintr-un document din anii 1390—1392⁵, care este o scrisoare adresată de Banul Severinului nobilului de Ezeriș, rezulta că Banul a fost sesizat de cnezul Bogdan din împrejurimile castrului Keve că un om din cnezatul său a fost prins și deținut de oficialii susnumitului nobil de Ezeriș pentru anumite fapte penale și înșelăciuni, care nu pot fi dovedite. Cnezul Bogdan a protestat se vede destul de energic pe lângă Banul de Severin, căci acesta îndeamnă pe nobilul de Ezeriș să pună în libertate pe omul respectiv pe baza garanției cnezului său, iar dacă oficialii nobilului au de ridicat acuzații împotriva aceluia om, Banul îi îndrumă să facă aceasta în conformitate cu dreptul valahic. Merită să fie menționată și încheierea scrisorii Banului care îndeamnă pe nobilul de Ezeriș să nu facă altcum de cum îl îndrumă el.

În afară de competența în cauzele penale, cauzele pe care le analizăm ne mai arată și procedura de judecată a acestora conform lui „*jus valachicum*“ și ne mai demonstrează că instituția cojurătorilor pe care o întâlnim și în celelalte țări române se aplica și în Banat.

2) Dintr-un document din anul 1478⁶ rezultă că Iacob de Marga și voievodul Rayn, Vicebani ai Severinului împreună cu toți nobilii și judele lor din districtul Caransebeș, adunați la scaunul de judecată din orașul Sebeș, au judecat acțiunea intentată de nobilul Kopaz de Vad împotriva nobilului Ladislau Gaman de Byzere ca și a fiului acestuia George.

Prin acțiunea sa, reclamantul arată că George, fiul lui Ladislau Gaman de Byzere, împins de tatăl său i-a aprins o moară din districtul Sebeș și prin aceasta i-a cauzat o pagubă de șasezeci de florini aur. La această acuzație nobilul George Gaman de Byzere declară că este complet nevinovat de faptele care i se impută.

Instanța, luând act de cele susținute de părți, a hotărât ca învinuitul George Gaman de Byzere împreună cu douăsprezece persoane să depună jurământ, după legea veche și aprobată a tuturor districtelor valahice, că nu a aprins moara nobilului Kopaz în urma îndemnului tatălui său, și că, deci, nu a cauzat pagubele cerute de acesta.

Jurământul urma să fie depus la termenul fixat de instanță. La termenul fixat pentru depunerea jurământului nobilul Kopaz, în urma sfatului mai multor cinstiți nobili — după cum se exprimă documentul — a convenit ca învinuitul George Gaman de Byzere să depună jurământul împreună cu numai un nobil ales de reclamant dintre cojurătorii propuși. Reclamantul a ales pe nobilul Nicolae de Byzere, care împreună cu învinuitul, au depus jurământul fixat de instanță. În urma jurământului depus, învinuitul a fost absolvit de toate acuzele și i s-a eliberat documentul menționat.

⁵ Documentul a fost publicat în *Documenta historiam Valahorum in Hungaria illustrantia*, Budapesta, 1941, autori: Lukinich, Galdi, Nagy și Makkai, p. 400—401.

⁶ Documentul a fost publicat de Pesty Frigyes în lucrarea „*A Szörény varmegyei nádani olah kerületek*“ p. 82 și reprodus de Hurmuzaki în „*Documente privitoare la istoria Românilor*“, vol. II 2, p. 248—249.

În legătură cu acest proces, trebuie să arătăm că, fiind vorba de un incendiu voluntar, competent să judece cauza era scaunul de judecată al districtului respectiv. Mai trebuie să menționăm și instituția cojurătorilor pe care o întâlnim în această cauză și care era comună tuturor țărilor românești, fiind deci o instituție a lui „*jus valachicum*“, deși faptul acesta a fost controversat în literatura scrisă asupra acestei instituții.⁷ Termenii însăși ai documentului ne dovedesc că învinuitul a fost ținut să depună jurământul împreună cu alte douăsprezece persoane conform dreptei, vechii și aprobatei legi a tuturor districtelor valahice.⁸

După cum ne spune E. Cernea în cursul său⁹ această probă a jurătorilor a fost cea mai răspândită în țările române. Însăși denumirea de „lege“ ce i se dădea este dovadă de larga folosire a probei cu jurători. Desigur, prin această probă nu se căuta adevărul obiectiv, ci jurătorii prin jurământul lor dovedeau veracitatea celor susținute de partea care i-a propus.

După cum rezultă din cazul analizat, jurătorii trebuiau să fie de aceeași situație socială ca partea pentru care jurau. Astfel, pentru nobilul George Gaman de Byzere, jurătorii propuși de el trebuiau să fie și ei nobili. După cum rezultă din documentul pe care-l analizăm, numărul jurătorilor putea să fie redus. Astfel, în cazul de față, reclamantul fiind îndemnat de alți nobili, s-a mulțumit ca alături de învinuit să depună jurământ numai o persoană aleasă de el dintre cojurătorii propuși. Numele acestei persoane este indicat în document și rezultă că această persoană era o rudă a învinuitului, fiind și el un membru al familiei Byzere.¹⁰ După ce învinuitul, împreună cu cojurătorul ales, au depus jurământul cerut de instanță, învinuitul a fost absolvit de toate învinuirile aduse.

3) Într-un document din anul 1494¹¹ se arată că adunarea nobililor din districtul Caransebeș, împreună cu cetățenii jurați din Sebeș au luat în considerare învinuirea pe care nobilul Ioan Porkolab a adus-o locuitorilor din Caran. În învinuirea sa, Ioan Porkolab a arătat că oamenii din Caran au pescuit în iazurile sale, îi folosesc terenurile vîndînd pe ele fără să-i plătească vreo taxă și prin aceste fapte i-au cauzat o pagubă de două sute de florini. În plus Ioan Porkolab a arătat în acuzația sa, că oamenii din Caran au lovit pe omul său care păzea iazurile, așa că acesta în urma loviturilor primite a murit. Oamenii din Caran au negat aceste acuzații, iar Ioan Porkolab nu a putut prezenta suficiente mărturii pentru a-și dovedi acuzațiile. De aceea, instanța a hotărît ca fiecare din locuitorii din Caran să depună jurământ pentru fiecare capăt de acuzare.

Părțile declarîndu-se mulțumite cu această hotărîre s-a fixat un termen pentru depunerea jurământului. La termenul fixat, judecătorii din Caran și anume Mihail de Zedereș, Ioan Barb, George Wida, Toma

⁷ A se vedea în această privință E. Cernea *Istoria statului și dreptului român*, 1970, p. 215—216, și bibliografia indicată în această lucrare sub notele 118 și urm.

⁸ În textul documentului este menționată „*Juxta antiquam et approbatam legem districtum valahicalium vniuersorum*“.

⁹ A se vedea E. Cernea, *op. cit.*, p. 216.

¹⁰ Este vorba de Nicolae de Byzere.

¹¹ Documentul a fost publicat de Pesty Frigyes în *A Szörény Bánság és Szörény vármegye története*, vol. III, p. 115—116.

Zeleş, Nicolae Frank Donch și Filip, punînd mina pe cruce au prestat jurămînt că nu au pescuit în iazurile reclamantului, că nu au folosit pădurile și cîmpiile acestuia și că nu au lovit pe familiarul acestuia, arătînd că toți oamenii din Caran au depus același jurămînt înaintea judecătorilor din Caran. Drept pentru care se arată că s-a eliberat acest document. Astfel, rezultă că în Evul Mediu exista și o răspîndire colectivă a tuturor locuitorilor unei comune dacă nu s-a putut identifica infractorul pentru vreo infracțiune presupus comisă de către locuitorii acelei comune.¹²

Deoarece reclamantul nu și-a putut dovedi acuzațiile, și dat fiind că instanța căuta să protejeze pe reclamant, s-a hotărît totuși că locuitorii din Caran să depună jurămînt pentru a-și dovedi nevinovăția. Această mărturie, după cum rezultă din documentul analizat, era îmbrăcată într-o formă solemnă, religioasă. În Evul Mediu, ca și în societățile primitive, acel care era acuzat sau bănuit de vreo infracțiune trebuia să se desvinovățească prin jurămîntul religios sau prin judecata dumnezeiască cu proba de foc și apă.¹³ Este interesant faptul că locuitorii comunei au depus jurămîntul în fața judecătorilor din Caran, iar acești judecători după ce au arătat la scaunul de judecată acest fapt, au depus și ei la rîndul lor jurămîntul cerut, în fața instanței de la scaunul de judecată.

4) Printr-un document din anul 1503¹⁴, Iacob de Gîrliște, Ban al Severinului, înaintează regelui ungar apelul declarat de Ladislau și Ioan, locuitori din Caran, contra hotărîrii date împotriva lor prin care ei au fost găsiți vinovați de pătrundere abuzivă în casa nobilului Nicolae de Măciș și de injurii grave la adresa acestuia. Documentul prezintă o importanță deosebită, deoarece pe lîngă o expunere a cauzei ne arată și mersul acestui proces penal care a fost judecat conform lui „jus valachicum“.

În document se arată că s-au întrunit la scaunul de judecată din Sebeș toți nobilii din districtul Caransebeș fiind de față și judele nobililor. În fața lor s-a prezentat Nicolae de Măciș, care a acuzat pe Ladislau și Ioan locuitori din Caran, că aceștia din urmă au năvălit pe terenul său și în casa sa sub motiv că iobagii reclamantului le-ar fi luat o turmă de porci și au proferat injurii la care reclamantul a răspuns, iar învinuiții au scos armele și l-au injuriat, în continuare, ducîndu-se la cocini să-și ia cu forța porcii. Negăsind acolo porcii lor și adunîndu-se mai mulți iobagi ai reclamantului, învinuiții s-au retras strigînd și injurînd pînă la hotarele posesiunii unde reclamantul i-a urmărit, dar ei s-au întors și cu armele scoase l-au atacat și rănit.

¹² O răspundere colectivă pentru iobagii unui sat care ținea de castrul Ilidia întilnim și în documentul din anul 1382 publicat de Pesty Frigyes în *Krasso varmegye története*, vol. III, p. 158. Prin acest act iobagii din acel sat au fost obligați să restituie trei boi furati dela magistrul Ștefan fiul lui Possa de Zer. Trebuie însă să menționăm că textul documentului nu ne arată că ar fi vorba de niște iobagi neidentificați din satul Varalya, ci ne arată numai că sustragerea boilor a fost comisă de iobagii regali din Varalya, lăsînd astfel impresia că furtul boilor a fost comis de ansamblul locuitorilor din Varalya.

¹³ A se vedea în această privință și Ioan Russu Șirianu în *Iobăgia*, 1908, p. 93.

¹⁴ Documentul a fost publicat de Pesty Frigyes în lucrarea *A Szörényi bansag és Szörény varmegye története*, vol. III, p. 144—148.

Învinuiții Ladislau și Ioan au replicat că este adevărat că ei s-au dus la posesiunea nobilului Nicolae de Măcicaș, dar nu cu gânduri criminale ci fiindcă au auzit că porcii lor sînt închiși acolo. Ei nu s-au dus cu gânduri rele ci cu vorbe bune cerîndu-și porcii. Reclamantul nu le-a răspuns cu privire la porci, ci i-a înjurat în mod detestabil. Ei atunci s-au dus la cocinele reclamantului să vadă dacă porcii lor sînt acolo sau nu, și constatînd că porcii nu sînt acolo, au luat drumul spre casele lor. Cînd au ajuns la hotarele cetății Caran, reclamantul, care-i urmărea, a lovit pe unul din ei care a căzut de pe cal pe jumătate mort. Instanța după ce a ascultat părțile, le-a sfătuit să aleagă bărbați nobili și cinstiți în număr suficient, conform dreptului valahic, care bărbați să facă investigațiile necesare și să raporteze situația de fapt instanței.

Părțile au ales opt nobili ale căror nume sînt menționate în document.

La termenul fixat, acești nobili s-au prezentat în fața instanței și au depus în felul următor: Ioan și Ladislau au fost înștiințați de un om că porcii lor sînt închiși la reclamant și că acesta vrea să-i vîndă. Atunci, ei s-au dus călări împreună cu acel om la casa reclamantului, unde au început să strige injurii oribile la adresa reclamantului și la întrebarea acestuia de ce-l înjură, ei au răspuns „fiindcă ne-ai închis porcii noștri“. Reclamantul le-a răspuns că probabil iobagii lui i-au închis, să se ducă să vadă paguba făcută și după ce o vor achita să-și ia porcii. Învinuiții au început din nou să înjure și la somația reclamantului de a părăsi casa lui, ei au și plecat, dar s-au reîntors cu armele scoase, l-au înjurat din nou și s-au dus la cocini, unde văzînd că nu se află porcii lor au plecat spre casa lor și în mers l-au provocat pe reclamant să iese ca să-l omoare. Auzind aceasta iobagii reclamantului i-au spus că învinuiții îl cheamă la duel și că ei nu mai pot suporta aceste provocări. Atunci, reclamantul s-a dus după învinuiți și, ajungîndu-se la o ciocnire, Ladislau a fost lovit și a căzut de pe cal. Cu această ocazie, Ioan s-a repezit la reclamant și l-a rănit la mîna dreaptă. Venind între timp mai mulți iobagi ai reclamantului, aceștia ar fi putut ucide pe oamenii din Caran ceea ce însă reclamantul nu a permis.

Auzind depozițiile nobililor, instanța a hotărît că numiții Ladislau și Ioan se fac vinovați că au năvălit în casa reclamantului și că l-au injuriat. Dat fiind că a fost provocat la duel și din partea reclamantului, acesta urmează să suporte rănile ce i-au fost produse cu această ocazie. În urma faptului că Ladislau și Ioan nu au fost mulțumiți cu hotărîrea dată, ei au apelat la persoana regelui,¹⁵ drept care, Banul înaintează regelui prezentul act.

De remarcat că după ce reclamantul își expune cererea sa și învinuiții răspund la învinuirile aduse, instanța a sfătuit părțile să-și aleagă un număr suficient de nobili — deoarece erau în joc interesele unui nobil — oameni cinstiți, care în conformitate cu dreptul valahic „iuxta ritum volahie“ să cerceteze starea de fapt și să o raporteze instanței. Arătăm că și în Țara Românească Domnul putea însărcina anumiți boieri, epis-

¹⁵ Acest drept le-a fost confirmat locuitorilor din opt districte valahice prin diploma dată de regele Ladislau al V-lea în anul 1457.

copii sau dregători cu facerea unor cercetări la fața locului în vederea soluționării proceselor aduse în fața sa.¹⁶

De asemenea se poate observa că cei condamnați au făcut apel la persoana regelui, drept, care le-a fost garantat prin diploma dată de Ladislau al V-lea în anul 1457.¹⁷ Pe de altă parte este iarăși interesant să scoatem în evidență faptul că locuitorii din Caran au fost achitați de răniurile produse, dat fiind că acestea au fost consecința provocărilor la duel.

În ceea ce privește nobilii aleși de părți și confirmați de instanță pentru a face investigațiile necesare în legătură cu starea de fapt a procesului, trebuie făcută deosebire între ei și arbitri din cauzele civile. Ei nu aduc ca și arbitrii o hotărîre în cauză, hotărîre care urmează numai a fi acceptată de părți sau confirmată de instanță, ci ei fac cercetările necesare pentru a lămuri o situație de fapt controversată, iar concluziile din situația de fapt expusă le trage instanța, care pe baza acestor concluzii aduce hotărîrea ei. Trebuie însă să mai arătăm că și procesul penal se putea stinge prin împăcarea părților. Un document din anul 1362¹⁸ ne dă un exemplu de o astfel de înțelegere intervenită în urma unei reclamații pentru incendiu și injurii. Între părți s-a convenit să se stingă orice litigii în legătură cu cele arătate și s-a stabilit că acel care va resuscita procesul să fie obligat la plata unei amenzi. 5) În concluzie, din analiza făcută documentelor menționate rezultă competența în materie penală a cnezilor din Banat, precum și aceea a scaunelor de judecată. Credem că nu numai cauzele judecate de cnezi, dar și cauzele penale judecate la scaunele de judecată din districtele valahice¹⁹ erau judecate în conformitate cu „*jus valachicum*“. Din analiza acestor cauze se mai poate desprinde desfășurarea cauzelor la scaunele de judecată. După expunerea cauzei de către reclamant și de către învinuit, instanța lua o hotărîre care urma să ducă la soluționarea cauzei. Prin această hotărîre instanța fie că numea o comisie care să cerceteze situația de fapt, dacă aceasta părea controversată în urma expunerii părților, fie că acorda învinuitului jurământul de disculpare, fie că obliga pe învinuit să depună jurământ împreună cu doisprezece cojurători că nu este vinovat, iar după producerea acestor probe identice cu probele medievale din Țările Române, instanța pronunța hotărîrea de condamnare sau de achitare.

După părerea noastră, în acordarea probatoriului conform vechiului drept valahic nu existau criterii bine precizate și fixate, ci instanța se conducea după aprecierea situației de fapt precum și a situației părților din proces. Este demn de menționat faptul că dacă instituția cojurătorilor, ca o rămășiță a vechilor legături gentilicii, funcționa avînd același număr de persoane ca în Țările Române, partea adversă putea reduce acest număr indicînd ca cojurătorii să fie mai puține persoane fie chiar o singură persoană în care avea încredere, aceste persoane fiind alese

¹⁶ Vezi E. Cernea, *op. cit.*, pag. 208.

¹⁷ A se vedea analiza acestei diplome în studiul intitulat „Autonomia juridică a Românilor din Banat în evul-mediu“, publicat în *Banatica*, V, 1979, p. 285—290.

¹⁸ Vezi Pesty Frigyes *Krasso varmegye története*, vol. III, p. 46—47.

¹⁹ Asupra competenței tot mai mari a scaunului de judecată de la Caransebeș — unde era și sediul Banului — și a rolului conducător al districtului, vezi și P. Drăgălina *Din istoria Banatului Severin*, 1899, vol. I, p. 138 urm.

din acelea propuse de către învinuit. Din acest fapt desprindem o notă evolutivă în istoria acestui mod de probă medieval.

Deși am analizat un număr restrâns de cauze, din analiza acestor cauze judecate conform lui „jus valachicum“, s-a putut vedea în mod clar că pe teritoriul Banatului în Evul Mediu, cel puțin în cadrul districtelor valahice se aplica un drept penal cu o procedură proprie și cu instituții identice dreptului penal din Țările Române.

GHEORGHE CIULEI

PROCÈS PÉNALES JUGÉS AU MOYEN-AGE EN BANAT

(Résumé)

Dans cet étude l'auteur analyse quelques procès pénales jugés au Moyen-Age en Banat. De l'analyse des ces causes il en résulte la procédure suivie devant les „sièges judiciaires“ tenus dans les capitales des districtes valahiques. On peut en même temps voir la compétence des cnèzes dans les causes criminelles. On trouve aussi dans ces procès des institutions identiques à celles des autres pays roumaines. Il faut mentionner que toutes ces causes penales étaient jugées d'après le „jus valachicum“.